

ЗГОДА Ю. А.,
аспірантка кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.92>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексний криміналістичний аналіз корисливих кримінальних правопорушень, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану, з урахуванням трансформації злочинної діяльності під впливом кризових безпекових, соціально-економічних та правових факторів. Акцентовано увагу на зростанні питомої ваги майнових посягань на об'єкти критичної інфраструктури, гуманітарну допомогу, військове майно, а також на поширенні шахрайських схем, пов'язаних із цифровими технологіями та зловживанням суспільною довірою. Обґрунтовано, що офіційні статистичні показники не відображають повною мірою реального стану корисливої злочинності через її латентний характер, обмежений доступ до окремих територій та пріоритетність виконання завдань оборонного характеру.

Доведено, що воєнний і надзвичайний стан зумовлюють не лише кількісні, а й якісні зміни корисливих злочинів, які проявляються у зміні предметів посягання, способів учинення, механізмів приховування та рівня організованості злочинців. На цій підставі обґрунтовано необхідність переосмислення традиційних підходів до криміналістичної класифікації корисливих правопорушень, яка має враховувати специфіку обстановки, часу, територіальних умов, слідової картини та характеристик особи злочинця.

У статті систематизовано загальнонаукові та криміналістичні підходи до класифікації злочинів, визначено співвідношення кримінально-правової та криміналістичної класифікації, а також розкрито їх значення для побудови ефективних методик розслідування. Запропоновано багаторівневу криміналістичну класифікацію корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану за предметом посягання, способом учинення, обстановкою, часовими параметрами, характером слідів і ступенем організованості злочинної діяльності. Зроблено висновок, що розгляд корисливих злочинів як системного явища створює методологічне підґрунтя для вдосконалення практики їх виявлення, розслідування та попередження в умовах кризових правових режимів.

Ключові слова: *корисливі кримінальні правопорушення, криміналістична класифікація, криміналістична методика, крадіжка, шахрайство, мародерство.*

Zhoda Yu. A. Forensic classification of profit-motivated criminal offences under martial law and a state of emergency

The article provides a comprehensive forensic analysis of profit-motivated criminal offences committed in Ukraine under conditions of martial law or a state of emergency, taking into account the transformation of criminal activity under the influence of crisis-related security, socio-economic and legal factors. Particular

attention is paid to the growing share of property-related encroachments on critical infrastructure facilities, humanitarian aid and military property, as well as to the spread of fraudulent schemes associated with digital technologies and the abuse of public trust. It is substantiated that official statistical data do not fully reflect the real state of profit-motivated crime due to its latent nature, limited access to certain territories and the prioritization of defence-related tasks.

It is demonstrated that martial law and a state of emergency lead not only to quantitative but also to qualitative changes in profit-motivated crimes, which are manifested in transformations of the objects of encroachment, methods of commission, concealment mechanisms and the level of offenders' organization. On this basis, the necessity of rethinking traditional approaches to the forensic classification of profit-motivated offences is justified, emphasizing that such classification should take into account the specific features of the situation, time, territorial conditions, trace patterns and the characteristics of the offender.

The article systematizes general scientific and forensic approaches to crime classification, determines the correlation between criminal-law and forensic classifications, and reveals their significance for the development of effective investigative methodologies. A multilevel forensic classification of profit-motivated crimes committed under martial law and a state of emergency is proposed, based on the object of encroachment, method of commission, situational context, temporal parameters, nature of traces and the degree of organization of criminal activity. It is concluded that considering profit-motivated crimes as a systemic phenomenon creates a methodological foundation for improving the practice of their detection, investigation and prevention under crisis legal regimes.

Key words: *self-interested criminal offenses, forensic classification, forensic methodology, theft, fraud, looting.*

Вступ. Статистика свідчить про активізацію крадіжок із пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури, незаконних заволодінь транспортними засобами, розкрадань гуманітарної допомоги, шахрайств, пов'язаних з онлайн-платежами або збором коштів на фіктивні потреби армії або постраждалих осіб, їх родичів. Також зростає частка злочинів, які поєднують корисливий мотив із насильницькими діями, що свідчить про зрощування корисливих та агресивних форм злочинності, а також корисливий мотив зі зловживанням службовими або посадовими обов'язками особи за рахунок доступу таких осіб до фінансових та матеріальних ресурсів.

Наразі визначити точну кількість злочинів, вчинених під час війни, надзвичайно складно, оскільки офіційні статистичні дані залишаються закритими з міркувань національної безпеки. Відомості щодо рівня корисливої злочинності суттєво відрізняються у залежності від джерела, а подекуди навіть суперечать одна одній, що ускладнює їх об'єктивну оцінку. За офіційною інформацією, лише протягом перших десяти місяців повномасштабної збройної агресії Російської Федерації Національна поліція України зареєструвала близько 261 тисячі кримінальних правопорушень.

Показово, що з 24 лютого 2022 року, тобто від початку широкомасштабної війни, було зафіксовано на 12 % менше злочинів, ніж за аналогічний період 2021 року. Така тенденція може пояснюватися низкою факторів: зниженням економічної та соціальної активності населення в умовах воєнного стану, посиленням контролю з боку правоохоронних органів, евакуацією значної частини населення з територій активних бойових дій, а також зосередження уваги громадян на питаннях особистої безпеки, а не на протиправних діях.

Водночас слід враховувати, що офіційна статистика не завжди відображає реальний стан злочинності, оскільки частина правопорушень досить часто залишається латентною через складнощі у виявленні та розслідуванні злочинів у зоні бойових дій, обмежений доступ до деяких територій та пріоритетність військових завдань над кримінальними

розслідуваннями. Це зумовлює потребу у додаткових дослідженнях та вдосконаленні методів збору й аналізу інформації про злочинність в умовах війни.

Основою оновлення наукових рекомендацій з організації та здійснення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах сьогодення виступає переосмислення специфіки злочинної діяльності під впливом воєнного та надзвичайного стану, який детермінує особливості об'єкта і предмета посягання, способу, засобів та обстановки їх учинення. Знання та розуміння даних криміналістично значущих обставин дозволяють виокремити окремі класифікаційні групи у системі корисливих кримінальних правопорушень, врахування яких є важливим для визначення типових слідчих ситуацій та напрямів здійснення розслідування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні положення щодо сутності, підстав та призначення криміналістичної класифікації у структурі окремої методики досліджували у своїх роботах такі науковці, як В.О. Гусева, В. А. Журавель, В.М. Малюга, О.В. Пчеліна, В. В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та деякі інші. Що ж стосується класифікації корисливих кримінальних правопорушень, то їх дослідження, зазвичай, здійснюється в межах конкретних видів кримінальних правопорушень (складів відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України)). Однак сучасні криміналістичні напрацювання не містять теоретично та практично обґрунтованих положень щодо загальної класифікації корисливих кримінальних правопорушень, яка б відповідала нинішнім умовам практики боротьби зі злочинністю.

Постановка завдання. Тому метою даної наукової статті є дослідження особливостей та розробка криміналістичної класифікації корисливих кримінальних правопорушень.

Результати дослідження. Перш ніж перейти до формування системи криміналістичної класифікації корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану, необхідно розглянути загальнонаукові підходи до класифікації та базові логічні принципи побудови класифікаційних систем.

У науковій літературі з теорії пізнання підкреслюється, що наукова класифікація є одним із ключових інструментів систематизації знань і пізнання об'єктивної дійсності. Процес класифікації передбачає розподіл предметів, явищ або понять на окремі групи, категорії чи класи на підставі їх спільних ознак та властивостей [1, с. 673].

Термін «класифікація» (походить від латинських *classis* – розряд, клас та *facio* – роблю, розкладаю) у словнику української мови трактується як система розподілу предметів, явищ чи понять на класи або групи за спільними ознаками чи властивостями. У філософському енциклопедичному словнику під класифікацією розуміють багаторівневий, послідовний поділ обсягу певного поняття з метою його систематизації, поглиблення знань та отримання нової інформації про елементи, що утворюють цей поділ. Підсумком класифікації є формування ієрархічної системи понять, у якій вихідне (подільне) поняття виступає родом, а його складові – видами цього роду, підвидами та іншими структурними одиницями [5].

Застосовуючи ці підходи до криміналістики, класифікацію можна визначити як цілісну систему впорядкування корисливих злочинів за певними критеріями, що відображають як їх об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики. При цьому в умовах воєнного або надзвичайного стану така класифікація набуває додаткових параметрів, оскільки специфіка суспільно-політичної ситуації та правового режиму суттєво впливає на способи вчинення злочинів, їх наслідки, мотиви та засоби приховування.

Керуючись зазначеними загальновизнаними підходами, доцільно розглянути проблему співвідношення криміналістичної та кримінально-правової класифікації злочинів. Це питання є особливо актуальним, оскільки базове поняття класифікації – злочин – є кримінально-правовим і визначається нормами КК України. До основних ознак злочину належать суспільна небезпечність, вина, караність, кримінальна протиправність та вчинення діяння відповідним суб'єктом. Саме на підставі цих ознак у теорії кримінального права здійснюється класифікація злочинів, яка охоплює такі аспекти, як суспільна небезпечність (ст. 12

КК України), умисні та необережні злочини, групи злочинів за родовим об'єктом посягання, а також злочини, вчинені спеціальними або неповнолітніми суб'єктами.

У криміналістиці класифікація злочинів спирається на кримінально-правову основу, зокрема на норми Особливої частини КК України, проте методики розслідування, побудовані виключно на кримінально-правовій класифікації, мають здебільшого загальний характер і потребують подальшої конкретизації для практичного застосування. Це особливо важливо у розслідуванні корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли зростає значення факторів, пов'язаних із специфікою вчинення злочинів: зміною об'єктів посягання, використанням хаосу та низького рівня контролю за майном, адаптацією способів вчинення та приховування злочину до нестабільної обстановки [6].

Таким чином, у основу криміналістичної класифікації злочинів доцільно закласти два взаємопов'язані критерії. Перший – кримінально-правовий, який визначає нормативну суть класифікації, передбачену законом. Другий – криміналістичний, що враховує чинники, важливі для практичного розкриття злочинів різних видів, зокрема характер предмета посягання, умови підготовки та вчинення, механізм і способи реалізації злочину, типологію особи злочинця, його мотиви та цілі. У випадку корисливих злочинів воєнного часу та надзвичайного стану врахування цих критеріїв є необхідним для розробки ефективних методик розслідування та профілактики злочинності.

За висновком В.В. Тищенка, криміналістична класифікація злочинів дає змогу здійснити всебічний аналіз виділених категорій правопорушень, інтегрувати їх криміналістично значущі ознаки та надати відповідні криміналістичні характеристики цим категоріям. Такий підхід дозволяє систематизувати знання про злочини і сприяє більш ефективному розробленню методик їх виявлення та розслідування.

Вчений наголошує, що конкретна злочинна діяльність часто включає низку різних злочинів, кожен із яких виконує специфічну роль у загальному функціонуванні протиправної діяльності. У зв'язку з цим доцільно виділяти такі групи злочинів: **базові злочини** (визначають основну спрямованість злочинної діяльності та формують її ядро); **допоміжні злочини** (забезпечують безперешкодне та успішне здійснення основної діяльності); **споріднені злочини** (подібні до базових за багатьма ознаками, але водночас мають певні кримінально-правові та криміналістичні відмінності); **побічні злочини** (супроводжують базові і вчиняються одночасно з ними під впливом об'єктивних чи суб'єктивних факторів); **нетипові злочини** (окремі правопорушення, що не пов'язані з основним напрямом злочинної діяльності, але вчиняються в той же період, що й базові) [10, с.41-43].

Такий поділ дозволяє враховувати функціональні взаємозв'язки між різними видами злочинів і створює основу для більш точного та адаптованого підходу до криміналістичної класифікації, особливо у складних умовах воєнного або надзвичайного стану.

Водночас, за твердженням В.О. Гусевої, криміналістична класифікація злочинів має низку специфічних особливостей, які відрізняють її від інших класифікацій. «По-перше, об'єкт класифікації є багатоплановим і комплексним, оскільки охоплює злочини, що характеризуються сукупністю кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінологічних та криміналістичних ознак.

По-друге, складність і багатогранність об'єкта визначає тісний взаємозв'язок криміналістичної класифікації з кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінологічною класифікаціями, що обумовлено інтегративною природою криміналістики.

По-третє, система класифікації злочинів є динамічною. Зміни в законодавстві та поява нових способів вчинення правопорушень автоматично впливають на структуру класифікації та потребують її постійного оновлення.

По-четверте, специфічною метою криміналістичної класифікації є не лише систематизація злочинів і методик їх розслідування, а й оптимізація розробки нових методик, що підвищує ефективність роботи правоохоронних органів у розслідуванні різних видів злочинів.

Щодо сфер застосування, класифікація має наукову та практичну цінність. У науковій сфері вона використовується для розробки нових методик розслідування, удосконалення та

систематизації наявних підходів, а також для створення рекомендацій щодо розслідування конкретних злочинів. Практична реалізація здійснюється безпосередньо слідчими через адаптацію розроблених методик до конкретних злочинних діянь із урахуванням обставин їх вчинення та характерних особливостей.

Класифікація злочинів також відзначається принципом обліку практики: вона більше, ніж інші класифікації, орієнтована на потреби практичної діяльності слідчих. Крім того, вона належить до загальних методів пізнання та застосовується в інформаційно-пошуковій діяльності, зокрема для кваліфікації злочинів і формування ефективних підходів до їх розслідування» [2].

Зважаючи на те, що предметом нашого дослідження є криміналістична класифікація корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану, доцільно насамперед визначити, що слід розуміти під такими злочинами та якими є їхні особливості. Важливо враховувати, що корисливі злочини в цей період мають специфічну спрямованість на незаконне заволодіння майном або отримання матеріальної вигоди, причому об'єктами посягання можуть ставати не лише традиційні види майна, а й ресурси, необхідні для виживання населення, гуманітарна допомога, паливо, технічне обладнання та інші цінності.

У контексті криміналістичної класифікації важливо встановити, які критерії дозволяють виділяти окремі групи корисливих злочинів, враховуючи їх механізм, способи скоєння та специфіку обстановки. Це дозволяє не лише систематизувати знання про злочинність, а й оптимізувати методики розслідування, підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів та розробити рекомендації для практичного застосування в умовах воєнного або надзвичайного стану.

На нашу думку, криміналістичні критерії класифікації мають ґрунтуватися на елементах криміналістичної характеристики конкретного кримінального правопорушення. Поділяючи позицію О.В. Пчеліної, вважаємо, що не варто розглядати криміналістичну характеристику злочинів загалом як безпосередній критерій класифікації [8]. Тим не менш, на наш погляд, окремі складові криміналістичної характеристики цілком можуть і повинні використовуватися як криміналістичні ознаки для поділу кримінальних правопорушень на окремі групи та види, що особливо актуально під час формування класифікації корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Вітчизняні науковці запропонували різні підходи до побудови криміналістичної класифікації корисливих злочинів, що зумовлено специфікою їх структурування. Як зазначають В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та інші дослідники, певні криміналістично подібні види злочинів можуть бути віднесені до різних розділів Особливої частини Кримінального кодексу України. Крім того, окремі злочини можуть утворювати взаємопов'язані групи, що потребує їх комплексного аналізу та розслідування. Така особливість класифікації є актуальною і для корисливих злочинів, учинених в умовах воєнного та надзвичайного стану, оскільки їх належність до різних розділів ККУ та тісні між собою зв'язки вимагають розробки інтегрованих криміналістичних підходів до їх виявлення, розкриття та попередження [12].

У сучасній юридичній науці дедалі частіше наголошується на тісному взаємозв'язку злочинів проти власності та у сфері господарської діяльності. Це пояснюється тим, що значна частина господарських кримінальних правопорушень – зокрема, ті, що спричиняють шкоду державі через тіньову економіку, незаконне виробництво підакцизних товарів, легалізацію коштів (у тому числі за допомогою криптовалют), фінансове шахрайство тощо – набувають нових, більш витончених форм. Така трансформація створює потребу у дослідженні нових кримінальних механізмів і формуванні сучасної криміналістичної класифікації цих злочинів [7].

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли корисливі посягання на державні ресурси, у тому числі з боку суб'єктів господарювання, що здійснюють закупівлі через фіктивні або сумнівні структури, без реальних виробничих потужностей чи персоналу, стають системною загрозою економічній безпеці.

Такі схеми призводять до значних перевитрат коштів державного сектору та підприємств із державною часткою, що вимагає впровадження спеціалізованих криміналістичних підходів до їх виявлення та попередження.

Розглядаючи власну криміналістичну класифікацію корисливих злочинів, необхідно зазначити, що вона ґрунтується на певних критеріях, тобто ознаках, за якими злочини поділяють на групи, підгрупи та окремі види. В умовах воєнного та надзвичайного стану такі критерії потребують корекції та уточнення, адже змінюється і сам об'єкт посягання, і соціально-економічна ситуація, і рівень організованості злочинців. Нижче подано основні криміналістично значимі критерії та їх розширену характеристику:

1. Залежно від предмета злочинного посягання, який у кримінально-правовому аспекті охоплює як майно, так і дії майнового характеру, пропонується уточнити підхід до його класифікації. Ми частково не поділяємо позицію В.В. Тіщенко, який розглядає як критерій класифікації об'єкт, що включає потерпілого та предмет посягання, ототожнюючи його з різного роду приміщеннями [9]. На наш погляд, предмет посягання, особа потерпілого та приміщення (або окремі ділянки місцевості) належать до самостійних класифікаційних категорій, які мають різну криміналістичну природу та значення у розслідуванні. Їх об'єднання в єдине поняття «об'єкт» є методологічно необґрунтованим, оскільки таке поєднання нівелює специфіку кожної категорії та ускладнює формування чіткої криміналістичної класифікації, особливо в умовах воєнного або надзвичайного стану, коли деталізація предмета та середовища посягання набуває вирішального значення для своєчасного та ефективного розслідування.

Корисливі злочини в умовах воєнного та надзвичайного стану в залежності від предмета злочинного посягання, можуть поділятися на такі, що посягають на: **військове майно** (зброя, боєприпаси, військова техніка, спорядження, бронежилети, прилади нічного бачення, безпілотники); **гуманітарна допомога** (продовольчі товари, одяг, медикаменти, гігієнічні засоби, генератори, обігрівачі); **критично дефіцитні товари** (паливо, енергоресурси, акумулятори, засоби зв'язку, радіостанції); **особисте майно громадян**, залишене під час евакуації або переміщення; **майно об'єктів критичної інфраструктури** (обладнання електростанцій, насосних станцій, транспортних вузлів).

2. Залежно від способу вчинення корисливого злочину. У криміналістиці він розглядається як комплекс взаємопов'язаних дій, що включає етапи підготовки, безпосереднього здійснення та приховування злочину. Ці дії, властиві конкретному суб'єкту та зумовлені специфікою обстановки, спрямовані на досягнення матеріально вигідного результату й неминує залишають певні сліди. Таким чином, спосіб вчинення є базовим елементом криміналістичної характеристики, що інтегрує інші її складові: особу злочинця, ситуацію вчинення, предмет посягання та слідову картину.

В умовах воєнного та надзвичайного стану особливістю способів вчинення корисливих злочинів є їхня підвищена адаптивність до нестабільного середовища, використання хаотичності та обмеженості контролюючих механізмів, а також розширення арсеналу як технічних, так і психологічних прийомів приховування. З урахуванням структури способу вчинення злочину можна виокремити такі його види:

- корисливі злочини із попередньою ретельною підготовкою;
- корисливі злочини із попередньою підготовкою та спеціально організованими заходами з приховування слідів;
- корисливі злочини без підготовки, але з подальшим маскуванням наслідків злочинної діяльності;
- корисливі злочини без підготовки та без приховування слідів, що у воєнний чи надзвичайний період може бути зумовлено впевненістю правопорушника у безкарності через дестабілізацію державного управління та правоохоронної системи.

За критерієм способу безпосереднього вчинення корисливих злочинів доцільно розмежовувати їх на дві основні групи: пов'язані із застосуванням насильства та ті, що здійснюються без нього. До насильницьких злочинів належать грабіж (ст. 186 КК України), розбій

(ст. 187 КК України) та вимагання (ст. 189 КК України). Виділення цієї категорії в окрему групу зумовлене зростанням подібних посягань в умовах соціально-економічної нестабільності та збройної агресії, коли криміногенна обстановка сприяє агресивним формам протиправної діяльності.

Під насильством у контексті вчинення корисливих злочинів слід розуміти фізичний або психічний вплив на потерпілого, який порушує його право власності та спрямований на досягнення певної злочинної мети. У воєнний та надзвичайний стан така форма посягань часто супроводжується підвищеним рівнем жорстокості, використанням зброї чи інших небезпечних засобів, а також психологічним тиском, що обумовлює необхідність віднесення цих ознак до ключових криміналістичних критеріїв класифікації корисливих злочинів [3].

У науковій літературі поняття насильства трактується у кількох взаємопов'язаних аспектах. По-перше, воно розглядається як будь-яка форма примусу потерпілого до дії чи бездіяльності всупереч його волі, що досягається шляхом фізичного або психічного впливу з боку злочинця. По-друге, насильство виступає як засіб досягнення злочинної мети, коли для заволодіння майном чи усунення перешкод застосовується фізична сила. По-третє, у низці випадків насильство постає не лише інструментом, а й самостійною злочинною метою, що відображає його особливу кримінально-правову природу [4].

У контексті криміналістичної класифікації корисливих злочинів, особливо в умовах воєнного та надзвичайного стану, така багатовимірність розуміння насильства набуває особливого значення. Адже примус у формі фізичного чи психічного впливу є типовим для корисливих злочинів, скоєних в умовах нестабільності, тоді як використання сили як засобу чи навіть мети відображає радикалізацію кримінальної поведінки. Це свідчить про необхідність урахування різних форм прояву насильства при розробці криміналістичних методик розслідування корисливих злочинів, зокрема грабежів, розбоїв та вимагань у сучасних умовах.

3. За обстановкою та умовами вчинення корисливого злочину.

1) Залежно від територіальних та соціальних умов місця вчинення корисливих злочинів можна виокремити кілька груп.

а) У межах населених пунктів корисливі злочини найчастіше здійснюються у квартирах багатоквартирних будинків, під'їздах, ліфтах, на сходових клітинах, у будинках садибного типу; на вулицях, у дворах, парках, скверах, на кладовищах; на ринках і в місцях стихійної торгівлі; на підприємствах, в установах та організаціях, у тому числі в офісах, навчальних закладах, магазинах, банках, складських приміщеннях; у громадському транспорті – трамваях, тролейбусах, автобусах, таксі, маршрутних таксі; у місцях проведення масових заходів – на площах, стадіонах, у нічних клубах, казино, ресторанах, барах тощо.

б) Поза межами населених пунктів корисливі злочини можуть бути вчинені на дорогах, у лісових масивах, на полях, у лісопарках, біля берегів річок; у магазинах, барах, кафе та на автозаправках, розташованих уздовж автомобільних шляхів; у місцях відпочинку та туризму – на турбазах, у заміських будинках відпочинку, на пляжах, у спеціальних місцях для риболовлі та полювання; на об'єктах транспортної інфраструктури – водному, автомобільному та залізничному транспорті.

в) У сільській місцевості, на території садівницьких товариств і дачних кооперативів корисливі злочини найчастіше відбуваються у житлових будинках громадян, на вулицях або у приміщеннях підприємств та організацій.

Особливої уваги заслуговує криміналістична класифікація корисливих злочинів в залежності від умов воєнного та надзвичайного стану. Вона визначається не лише звичайними територіально-побутовими чинниками, а й специфічними умовами, які суттєво впливають на динаміку та способи вчинення правопорушень. Відповідно можемо виділити певні групи:

а) Корисливі злочини вчинені у **зонах активних бойових дій** (спостерігається підвищений рівень ризику для проведення слідчих дій, велика ймовірність знищення чи зникнення слідів злочину внаслідок обстрілів чи руйнувань).

б) Корисливі злочини вчинені у **прифронтових районах** (характерними є висока концентрація військових об'єктів, постійне пересування біженців, нестабільність і часті відключення комунікацій, що ускладнює як роботу правоохоронних органів, так і забезпечення безпеки населення).

в) Корисливі злочини вчинені у **тилових районах під час надзвичайного стану** (зростає дефіцит ресурсів, що, своєю чергою, стимулює економічні злочини, зокрема корисливого характеру, а також сприяє поширенню корупційних схем).

2) За часом вчинення корисливих злочинів. За часовим критерієм корисливі злочини доцільно поділяти на ті, що вчиняються у денний, вечірній та нічний час. Такий поділ зумовлений як особливостями соціальної активності населення, так і можливостями злочинців реалізувати свій злочинний умисел з урахуванням зниженого рівня пильності потерпілих, обмеженої роботи правоохоронних органів чи приватних охоронних структур у різні періоди доби. Денний час найчастіше використовується для крадіжок у місцях масового скупчення людей (ринках, транспорті, закладах торгівлі), де злочинці маскують свої дії у натовпі. Вечірній час створює умови для нападів на вулицях та в інших громадських місцях, особливо у районах із недостатнім освітленням чи низьким рівнем патрулювання. Нічний час традиційно асоціюється з більшою кількістю квартирних крадіжок, угонів транспортних засобів та інших злочинів, коли природна темрява полегшує приховування злочинних дій.

В умовах воєнного та надзвичайного стану часовий фактор набуває ще більшої криміналістичної ваги. Вдень у прифронтових зонах чи тилових районах часто відбувається переміщення великої кількості людей, що створює сприятливі умови для кишенькових крадіжок та шахрайських дій, особливо стосовно переселенців чи осіб, які перебувають у чергах за гуманітарною допомогою. Вечірній час у зоні бойових дій та на територіях з комендантською годиною ускладнює фіксацію та розслідування злочинів, адже обмеження пересування створює можливості для нападів з боку злочинців, які користуються зниженим рівнем контролю. Нічний період особливо небезпечний у районах активних бойових дій або прифронтових територіях, де часті відключення електроенергії чи відсутність належного освітлення дають додаткові шанси злочинцям на успішне приховування своїх дій.

3) За критерієм наявності свідків або очевидців корисливі злочини можна розділити на дві групи:

а) Корисливі злочини, що вчиняються у присутності сторонніх осіб.

б) Корисливі злочини, що здійснюються в умовах неочевидності, тобто без безпосередніх очевидців події. Такий поділ має важливе значення як для криміналістичної класифікації, так і для подальшої організації розслідування.

Злочини, вчинені у присутності свідків, зазвичай супроводжуються високим ризиком викриття для правопорушників, однак це не завжди зупиняє їх від реалізації злочинного умислу. У таких випадках злочинці покладаються на раптовість, швидкість дій або ж на байдужість чи страх очевидців втручатися. Важливим чинником виступає й психологічний стан свідків, які не завжди здатні адекватно сприйняти подію чи відтворити її обставини під час допиту.

Натомість злочини, що вчиняються в умовах неочевидності, є характерними для багатьох видів корисливих посягань, зокрема крадіжок, шахрайств, зловживань у сфері фінансово-господарських операцій. Тут злочинці намагаються мінімізувати ризик викриття завдяки ретельній підготовці, використанню технічних засобів, підроблених документів або приховуванню слідів своєї діяльності. Для розслідування таких діянь особливого значення набуває робота з матеріальними слідами, документами, цифровими доказами та використання криміналістичної техніки.

В умовах воєнного та надзвичайного стану зазначений критерій набуває додаткової специфіки. З одного боку, масові скупчення людей у чергах за гуманітарною допомогою, на блокпостах чи під час евакуації підвищують ймовірність вчинення злочинів у присутності очевидців. З іншого – хаотичність обстановки, психологічна напруга, а також можливі обмеження роботи правоохоронних органів часто знижують ефективність свідчень,

оскільки очевидці не завжди здатні детально описати подію. У свою чергу, злочини, вчинені без очевидців, у воєнний час стають ще більш поширеними: темрява через відключення електроенергії, зруйнована інфраструктура, нестача охорони та контрольних систем значно полегшують дії злочинців.

4. За слідами, що залишаються після вчинення корисливих злочинів. Їх класифікація дозволяє правильно визначати напрями розслідування та обирати тактику пошуку доказів. Традиційно виділяють три основні категорії таких слідів:

1) Матеріальні сліди, до яких належать:

а) **сліди-предмети** (частини одягу чи взуття, мікрочастинки тіла та волосся правопорушника, документи, у тому числі з ознаками підробки);

б) **сліди-речовини** (біологічного походження, наприклад кров, слина, сеча чи піт);

в) **сліди-відображення** (відбитки рук, ніг, сліди рукавичок, взуття злочинця, а також знарядь зламу, інструментів, вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та наслідків їх використання). До цієї ж категорії належать пошкоджені об'єкти обстановки (двері, вікна, меблі) чи транспортні засоби, використані для скоєння злочину.

2) Ідеальні сліди (проявляються у вигляді відображення події у свідомості потерпілих чи свідків). Це уявні образи, які надалі можуть бути відтворені під час допиту та стати важливим джерелом доказової інформації.

3) Віртуальні (цифрові) сліди (виникають у разі вчинення злочинів із використанням комп'ютерних технологій, мобільних пристроїв, мережі Інтернет чи спеціальних програмних засобів). Це можуть бути цифрові документи, історія комунікацій, дані з камер відеоспостереження, інформація з банківських карток або криптовалютних гаманців.

В умовах воєнного та надзвичайного стану значення такої класифікації зростає. Матеріальні сліди можуть бути швидко знищені через бойові дії, пожежі чи руйнування будівель. Ідеальні сліди у свідомості свідків набувають ще більшої ваги, адже часто єдиним джерелом інформації залишаються людські показання. Натомість цифрові сліди все частіше стають ключовими в умовах посиленої мобільності злочинців, використання сучасних засобів зв'язку та анонімних фінансових інструментів.

5. За характеристикою осіб, що вчиняють корисливі злочини. У криміналістичній класифікації одним із ключових критеріїв виступає **особа злочинця**, адже саме її соціальний статус, рівень злочинного досвіду та ступінь організованості суттєво впливають на спосіб посягання та характер корисливого злочину. На нашу думку, основним критерієм поділу корисливих злочинів є **кількість учасників злочину**, їх **злочинний досвід** та **ступінь організованості**. У цьому контексті виділяють:

1) Одноособові корисливі злочини. Серед осіб, що самостійно вчиняють корисливі злочини, можна розрізняти кілька груп:

а) **випадкові злочинці** – особи, які зазвичай посягають на майно, що не перебуває під охороною. Їхні дії часто відбуваються у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння і не мають чіткої підготовки;

б) **непрофесійні правопорушники** – особи, які зазвичай вперше вчиняють злочин через тяжкі життєві обставини (звільнення з роботи, хвороба, боргові зобов'язання). Їхня діяльність має ситуативний характер;

в) **кваліфіковані злочинці** – особи з досвідом і стійкою мотивацією до систематичного вчинення корисливих злочинів проти власності. Вони зазвичай добре підготовлені, мають спеціальне обладнання (знаряддя зламу, підроблені документи, технічні пристрої).

2) Групові корисливі злочини. Участь кількох осіб у вчиненні злочину суттєво підвищує його суспільну небезпеку. При цьому ступінь організованості може бути різним:

а) **випадкові групи** – об'єднання осіб, що спершу утворилися на основі дружніх або сусідських відносин, спільного навчання чи проведення дозвілля. Найчастіше це неповнолітні, які під впливом одного з учасників починають вчиняти майнові злочини. Їхні дії характеризуються низьким рівнем організованості, відсутністю лідера та чіткої структури;

б) **групи за домовленістю** – учасники попередньо планують злочин, розподіляють ролі та вчиняють здебільшого однорідні майнові посягання (крадіжки, шахрайства, пограбування). Такі групи вже мають ознаки внутрішньої організації, однак залишаються відкритими для нових учасників. Доходи від протиправної діяльності зазвичай розподіляються порівну, а з досвідом група може поступово перерости в організоване угруповання;

в) **організовані злочинні групи** – найнебезпечніший різновид об'єднань, що має чітку ієрархію, розподіл функцій та лідера. Вони характеризуються високим рівнем психологічної згуртованості, стабільністю складу та ретельною підготовкою злочинів. Їхня діяльність спрямована на систематичне отримання корисливих вигод і становить найбільшу загрозу для суспільства.

г) злочинні організації – вони відрізняються високим рівнем організованості, тривалістю існування та здатністю вчиняти тяжкі й особливо тяжкі злочини проти власності.

Для них характерні:

– використання складних злочинних технологій і професійних навичок;

– наявність корумпованих зв'язків із представниками державних чи комерційних структур;

– складна ієрархічна структура, де організація поділяється на окремі блоки, кожен з яких очолюється лідером;

– обмежена обізнаність рядових учасників: вони знають лише членів свого блоку і не мають повної інформації про всю структуру [11].

Таким чином, класифікація корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану має ґрунтуватися на поєднанні традиційних криміналістичних критеріїв із урахуванням нових факторів, що виникають у кризових ситуаціях. Її значення полягає не лише у впорядкуванні знань про види й особливості злочинів, а й у створенні методологічної основи для розробки ефективних криміналістичних методик розслідування. Така класифікація дозволяє слідчим та оперативним підрозділам більш гнучко адаптувати тактику і стратегію роботи, мінімізувати втрати доказової інформації, своєчасно реагувати на нові загрози та забезпечувати належний рівень кримінальної юстиції навіть у надзвичайно складних умовах.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь ВТФ «Перун». 2009. 1736 с.
2. Гусєва В.О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. С. 151–156.
3. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
4. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67-71.
5. Класифікація логічна. *Філософський енциклопедичний словник*. URL: <https://9.slovaronline.com/2482-класифікація%20логічна>
6. Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
7. Пашинська І. В. Актуальні питання побудови окремої системи криміналістичної класифікації організованої злочинності у сфері економіки. *Шістдесят дев'яті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції*, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 28-29 жовтня 2022 р.). Львів, 2022. С. 38–40.
8. Пчеліна О.В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2017. 524 с.

9. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини : криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юрид. літ-ра, 2002. 360 с.
10. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
11. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.
12. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

